

Outi Ratamäki

Lainopin ja empirian yhdistäminen tutkimuksessa

Lakimies
5/2025
s. 709–733

ASIASANAT: lainoppi, empiirinen oikeustutkimus, metodinen pluralismi

1. Johdanto

Tämän artikkelin aiheena on lainopillisen ja empiirisen metodin yhdistäminen tutkimuksessa. Käsittelem artikkelissa näiden metodisten lähestymistapojen yhdistämiseen liittyviä keskeisimpiä haasteita. Tutkimusotetta voi luonnehtia autoetnografiseksi.¹ Autoetnografia tarkoittaa tutkimustapaa, jossa tutkija hyödyntää oman elämänsä havaintoja, reflektioita tai muistoja. Artikkelin analyysi pohjautuu omien opetus- ja ohjauskokemusteni ohella aihepiiristä tehtyyn metodikirjallisuuteen. Käytännön esimerkit tulevat usein oppinäytetyötasoisista töistä, mutta analyysi laajenee tästä kontekstista yleisemmälle tasolle metodikirjallisuuden tukemana.

Olen opettanut Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden laitoksella empiiristä oikeustutkimusta kohta kymmenen vuoden ajan. Kurssimuotoinen opetus jakautuu johdantokurssiin ja syventävään seminaariin. Näillä opintojaksoilla opiskelijat laativat tutkimussuunnitelman empiiristä oikeustutkimusta varten. Monet opiskelijat hakeutuvat johdantokurssille, koska aikovat yhdistää oppinäytteessään lainoppia ja empiriaa, mutta heillä ei ole aiempaa kokemusta empiirisen tutkimuksen tekemisestä. Johdantokurssi alkaa luento-osuudella, jonka tavoitteena on saada aikaan ymmärrys siitä, millaisten kysymysten pohtimiseen empiiriset menetelmät sopivat ja kuinka empiirinen oikeustutkimus eroaa lainopillisesta tutkimuksesta. Luennoilla käydään läpi myös aineiston keruun ja analyysin metodeja. Tämän jälkeen opiskelijat asettavat itselleen empiiriseen oikeustutkimukseen soveltuvan tutkimuskysymyksen ja tekevät tutkimussuun-

* Outi Ratamäki, OTT, YTT, vanhempi yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto.

1. Heewon Chang, *Autoethnography as method*. Walnut Creek 2008. Ks. autoetnografian hyödyntämisestä oikeustieteellisessä tutkimuksessa Pertti Rannikko, *Susien suojelun tragedia: autoetnografinen tutkimus salametsästyksen paikallisesta hyväksyttävyydestä*. Alue ja Ympäristö 2/2012, s. 70–80; Pertti Rannikko, *Omankädenoikeutta valtiottomassa tilassa*, s. 147–174 teoksessa Juha Hiedanpää – Outi Ratamäki (toim.), *Suden kanssa*. Lapin yliopistokustannus 2015 ja Hilikka Heinonen, *Naapuruuskiistat ja kunnan ympäristönsuojeluviranomainen kiistojen käsittelijänä*. Itä-Suomen yliopisto 2016, s. 46–50.

nitelman erilaisten harjoitustehtävien ohjaamina. Syventävässä seminaarissa tutkimussuunnitelma räätälöidään yksityiskohtaisemmaksi. Painotus on enemmän aineiston analyysissa kuin aineiston keruussa. Samalla tullaan tarkastelleeksi syvällisemmin tutkimusasetelmaa, kysymyksen ja analyysimetodin välistä yhteyttä ja teorian roolia. Molemmilla kursseilla suunnitelmia käsitellään yhteisessä seminaarissa, jonka jälkeen suunnitelmaa on mahdollista korjata.

Tapanani on ollut tehdä itsereflektiota opetustuokioista havainnoiden ja kehitellen sanoituksia ja esittämisen tapoja, jotka parhaiten tukisivat opiskelijoita siinä metodisiirtymässä, jota he ovat tekemässä. Keskustelevaan otteeseen perustuva opetusmuoto on auttanut tässä.² Opiskelijoiden kysymykset ovat toimineet vihjeinä ja palautteina, joihin olen tarttunut.³ Tämän prosessin kautta on ollut mahdollista hahmottaa, mitkä ovat ne aihepiirit, jotka toistuvat vuodesta toiseen opiskelijoiden kysymyksissä, ja millaisia vaiheita oppimisprosessiin liittyy.

Kurssimuotoisen opetuksen ohella pohdinnat lainopin ja empirian välisistä eroista ja yhdistelemisen mahdollisuuksista ovat tulleet työssäni esille osana omaa tutkimustyötäni, kollegojen kanssa käydyissä keskusteluissa ja toimiessani oikeustieteiden tohtoriohjelman akateemisena koordinaattorina. Koordinaattorina sain mahdollisuuden kommentoida väitöskirjatutkijoiden tutkimussuunnitelmia ja seurata niiden kehittymistä. Tutkijana profiloidun ympäristö- ja eläinoikeuden ja -politiikan tutkijaksi. Teen tiivistä yhteistyötä myös lainsäädäntötutkimuksen ja rikos- ja prosessioikeuden tutkijoiden ja opettajien kanssa. Näihin yhteistyökuvioihin kytkeytyvät usein kysymykset oikeustieteen erilaisista metodeista. Koulutustaustaltani olen sekä yhteiskuntatieteiden että oikeustieteiden tohtori. Oikeustieteellisen alan koulutuksen ehkä suurin lisäarvo aiemmalle opintopolulleni on tullut lainopin metodin ymmärryksen kautta. Kun olen ymmärtänyt, mitä lainoppi on, olen oppinut ymmärtämään, mitä oikeus on – niin kuin oikeustieteilijä sen ymmärtää. Olen itse siis käynyt läpi saman oppimisprosessin kuin opiskelijani mutta toiseen suuntaan. Luennoilta minulla on havaintoja siitä, että myös joidenkin opiskelijoiden on helpompi oivaltaa, mitä lainoppi on, kun he saavat rinnalle toisenlaisen – empiirisen – näkökulman oikeuteen.

Opetustilanteissa olenkin havainnut, että opiskelijoiden voi olla joskus vaikea hahmottaa, onko heidän tekemänsä analyysi empiriaa vai lainoppia tai jotain muuta ja miten sen tunnistaa. Opiskelijat voivat ajautua intuitiivisesti myös tutkimusasetelmiin, joissa empiria ja lainoppi yhdistyvät luovilla tavoilla, jopa

2. Johdantokurssin voi suorittaa myös verkkokurssina. Opintosuoritukset ovat etäkurssilla keskimäärin heikompia kuin saliopetuksessa johtuen keskusteleavan pedagogiikan puutteesta. Etäkurssillakin opiskelijat saavat kirjallisen palautteen tehtävistä ja mahdollisuuden parannella suunnitelmaansa.
3. Ks. reflektiosta ja vihjeiden tulkinnasta osana opettajuudessa kehittymistä Aino-Maija Lahtinen – Auli Toom, Yliopisto-opetuksen käytäntö ja yliopisto-opettajan ammatillinen kehittyminen, s. 31–45 teoksessa Sari Lindblom-Ylänne – Anne Nevgi (toim.), Yliopisto-opettajan käsikirja. WSOY 2009, s. 36–37.

kietoutuvat yhteen, mutta tilanne aiheuttaa heille epävarmuutta, koska heidän on vaikea sanoittaa työnsä metodisia lähestymistapoja. Yleinen – joskus paikakansapitämätön – tapa ajatella on kuitenkin se, että tutkimus on joko empiriaa tai lainoppia, ei molempia yhtä aikaa.

Tämän artikkelin tavoitteena on palvella opiskelijoita, opettajia ja monitie-teisen tutkijapolun aloittavia oikeustieteilijöitä metodipohdinnoissa. Artikkelin taustalla olevasta analyysiprosessista voi tunnistaa teema-analyysin piirteitä.⁴ Tutkimukseni ensimmäinen vaihe on ollut tunnistaa oman opettaja- ja tutki-jatyöni tukemana keskeisimpiä haasteita empirian ja lainopin yhdistämisestä. Toisen vaiheen tavoitteena on ollut hahmotella syitä haasteiden takana ja tarjota välineitä haasteisiin vastaamiseen.⁵ Tutkimuskysymyksiä näin ollen ovat seu-raavat: 1) mitkä ovat tyypillisimpiä haasteita, kun tutkimuksessa yhdistetään lainopillisia ja empiirisiä metodeja, ja 2) mitkä ovat näiden haasteiden yleisiä piirteitä ja kuinka niihin voisi reagoida.

Vastauksena ensimmäiseen kysymykseen piirtyi esiin kolme teemaa, jotka toimivat jäsennyksenä myös tälle artikkelille. Ensimmäinen teema liittyy tutki-muksen tiedonintressiin ja tutkimuksen tarkoitukseen. Tässä yhteydessä nousee esiin myös kysymys teorian roolista tutkimuksessa. Toinen teema kytkeytyy tutkimusasetelman rakentamiseen ja sen haasteisiin erityisesti silloin, kun empiria ja lainoppi kietoutuvat toisiinsa. Kolmannen teeman yhteydessä pohdin tilanteita, joissa näyttää olevan vaikeuksia yhteensovittaa lainoppia ja empiriaa.

2. Empiirinen oikeustutkimus ja lainoppi metodisina lähestymistapoina

2.1. Tiedonintressi ja tutkimuksen tarkoitus

Tutkimuksen metodien määräytyminen joko lainopillisiksi tai empiirisiksi (tai joksikin muuksi) riippuu tutkimuksen tarkoituksesta ja tiedonintressistä

4. Teema-analyysissa tunnistetaan, analysoidaan ja raportoidaan aineistosta tunnistettavia teemoja. Se on tapa organisoida ja kuvata aineistojen sisältöjä mutta myös tulkita tutkittavaa ilmiötä eri näkökulmista. Ks. Virginia Braun – Victoria Clarke, *Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology* 3(2) 2006, s. 77–101.
5. Havainnollistavien esimerkkien pääpaino on laadullisessa empiirisessä tutkimuksessa kirjoit-tajan taustan ja kokemuksen vuoksi, mutta monilta osin aihepiirit ovat sovellettavissa myös määrälliseen empiiriseen tutkimukseen. Artikkelissa käsitellään esimerkiksi teorian roolia osana tutkimusasetelmaa erityisesti siitä näkökulmasta, mitä erityispiirteitä aiheeseen liittyy empiirisessä oikeustutkimuksessa yleensä.

ja näistä johdetuista tutkimuskysymyksistä. Tiedonintressillä tarkoitetaan sitä, millaisia tutkimuksellisia tavoitteita ja päämääriä tutkimuksella on.⁶ Lainopillisen tutkimuksen tarkoituksena on Minkkisen mukaan ”luoda yksittäisistä oikeusnormeista koostuvasta monimutkaisesta ja usein sekavasta aineistosta käytännön lakimiesten työtä helpottavia systemaattisia kokonaisuutuuksia ja tarjota voimassaolevan oikeuden mukaisia tulkintasuosituksia”.⁷ Keinänen ja Väättänen kuvaavat empiirisen oikeustutkimuksen astuvan ulos oikeuden sisäisestä maailmasta ja tarkastelevan oikeutta yhteiskunnallisessa kontekstissa, osana yhteiskuntaa.⁸

Empiirinen oikeustutkimus on tutkimusta, jossa tutkitaan jotain oikeudellista ilmiötä empiirisin menetelmin.⁹ Oikeudellinen ilmiö voi määräytyä monin eri tavoin. Se voi liittyä esimerkiksi lainsäädännön sisältöihin, rakenteellisiin piirteisiin, toimeenpanoon ja vaikutuksiin tai oikeudellisten toimijoiden käyttäytymiseen, asenteisiin ja arvoihin.¹⁰ Tyypillistä on myös, että empiirisessä oikeustutkimuksessa aineisto muodostuu joukosta oikeudellisia ratkaisuja, joko tuomioistumista tai viranomaisista kerättyinä. Keinänen ja Väättänen toteavat, että empiirisen oikeustutkimuksen kohteena voi olla melkein mikä vain yhteiskunnallinen ilmiö, joka voidaan liittää oikeuden maailmaan.¹¹

Tutkimuksessa käytettävien tekstien tai aineistojen perusteella ei voi tunnistaa, onko kyseessä lainopillinen vai empiirinen tutkimus. Lainopillisessa tutkimuksessa tarvittavat ja käytetyt oikeuslähteiksi tunnistettavat tekstit, kuten

6. Raimo Siltala, *Johdatus oikeusteoriaan*. Helsingin yliopisto 2001, s. 9. Oikeustieteellisen tutkimuksen erilaisista tiedonintresseistä ks. Pauli Rautiainen – Aura Kostianen – Visa Kurki – Niko Soininen – Tapio Määttä, *Oikeus ja sen tutkiminen*. Vastapaino 2023, s. 30–35.
7. Panu Minkkinen, *Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus – suuntaus, tarkastelutapa, menetelmä? Lakimies 7–8/2017*, s. 908–923, 909. Lainoppi voi myös erota vallitsevasta näkökulmasta oikeuteen eli tuomarin näkökulmasta ja olla vaihtoehtoista, kriittistä tai poliittista. Ks. Siltala 2001, s. 122–132.
8. Anssi Keinänen – Ulla Väättänen, *Empiirinen oikeustutkimus – mitä ja milloin?*, s. 246–271 teoksessa Tarmo Miettinen (toim.), *Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edilex Kirjat 2016, s. 253. Ks. myös Kaijus Ervasti, *Yhteiskunnallinen oikeustutkimus*. Gaudeamus 2022, s. 14–33.
9. ”Empiirinen oikeustutkimus” ei ole synonyymi ”oikeussosiologialle”. Sosiologia on yleinen yhteiskuntatiede, jonka tutkimisen kohteena voi olla myös oikeus. Oikeussosiologian tunnistaa muunlaisen oikeustieteellisen tutkimuksen joukosta sosiologisen tiedonintressin (viitaten yleiseen yhteiskuntatieteeseen) ja sosiologisten teorioiden käytöstä. Kaikki empiirinen oikeustutkimus ei ole sosiologista. Ervasti käyttää käsitettä yhteiskunnallinen oikeustutkimus monitieteisestä oikeudellis-yhteiskunnallisesta tutkimuksesta ja hahmottaa oikeussosiologian osaksi yhteiskunnallisen oikeustutkimuksen tutkimusalaa. Yhteiskunnallinen oikeustutkimus ei ole aina empiiristä; se voi olla myös teoreettista. Ervasti 2022, s. 26–31. ”Empiirisen oikeustutkimuksen” termiä voi käyttää, kun haluaa korostaa käyttävänsä empiiristä metodista lähestymistapaa.
10. Ks. esim. Kati Nieminen – Noora Lähteenmäki (Nieminen – Lähteenmäki 2021a), *Johdatus oikeuden empiiriseen tutkimiseen*, s. 11–33 teoksessa Kati Nieminen – Noora Lähteenmäki (toim.), *Empiirinen oikeustutkimus*. Gaudeamus 2021 (Nieminen – Lähteenmäki 2021b), s. 11.
11. Keinänen – Väättänen 2016, s. 249.

säädökset, hallituksen esitykset, oikeuskirjallisuus tai kansainväliset sopimukset ja korkeimman oikeuden ennakkopäätökset, voivat olla tutkimusaineistoa empiiriselle tutkimukselle. Empiirisessä tutkimuksessa niitä ei kuitenkaan hyödynnetä oikeuslähteinä jonkin laintulkinnallisen ongelman ratkaisemiseksi, vaan tällöin tiedonintressi on esimerkiksi siinä, kuinka asioita on tulkittu, kuinka yhteiskunta on muuttunut tai millaisia ongelmia lain toimeenpanossa on.

Empiirisen ja lainopillisen tutkimuksen tiedonintressin ja tarkoituksen eroa onkin usein luonnehdittu oikeuden sisäisen ja ulkoisen näkökulman erolla. Jos tutkimuksen tavoite on selvittää voimassa olevan oikeuden sisältö määrätyn oikeudellisen ongelman ratkaisemiseksi ja yliopistoyhteisön ohella ensisijainen yleisö on oikeussalissa toimivat tahot – tuomarit, asianajajat, viranomaiset ja niin edelleen – on tutkimus suuntauksellisesti lainopillista.¹² Lainopin oikeudellis-normatiivinen asenne ohjaa tutkimaan asioita siitä näkökulmasta, kuinka asioiden pitäisi oikeudellisesti tarkasteltuna olla, kun taas empiirisessä tutkimuksessa ollaan enemmänkin kiinnostuneita kuvaamaan, kuinka asiat reaalisesti ovat.¹³

Empiirisessä oikeustutkimuksessa, jota ei ole valjastettu palvelemaan lainopillista tiedonintressiä, ei ole samaan tapaan tapana tai vaatimuksena tunnistaa eri oikeuslähteiden muodostamaa kokonaisuutta tai lähestyä oikeutta systeeminä. Empiirisessä oikeustutkimuksessa voidaan lähestyä vain yhtä asiakirjaa tai asiakirjakokonaisuutta riippumatta siitä, miten se suhtautuu muihin oikeuslähteiksi tunnistettavissa oleviin teksteihin. Tällöin olennaista on se, mitä ne kertovat tutkittavasta empiirisestä ilmiöstä, vaikkapa johonkin ilmiöön liittyvästä yhteiskunnallisesta diskurssimuutoksesta.¹⁴ Empiirisessä tutkimuksessa ei myöskään ole välttämätöntä perustella aineistovalintaa tekstien oikeudellis-normatiivisella painoarvolla. Esimerkiksi käräjäoikeuksien ratkaisuja voi olla mielekästä analysoida ilman pohdintaa niiden oikeuslähteopillisesta arvosta.¹⁵ Toisin sanoen

12. Minkkinen 2017, s. 918.

13. Oikeudellis-normatiivisen käsitteellä viitataan tässä oikeuden sisäiseen oikeuspositivistiseen näkökulmaan. Erottamalla normatiivisen oikeudellis-normatiivisesta korostan sitä, että muutkin tieteet kuin oikeustiede voivat olla normatiivisia. Esimerkiksi empiirisessä kriittisessä yhteiskuntatutkimuksessa saattaa olla voimakastakin normatiivista kantaaottavuutta, mutta se ei välttämättä ole oikeuden sisäisestä näkökulmasta rakentunutta. Oikeustieteessä kriittinen oikeustiede tai de lege ferenda -tutkimus voi myös motivoitua muustakin kuin oikeusnormeista käsin johdetusta normatiivisuudesta. Ks. de lege ferenda -tutkimuksesta Minni Leskinen, De lege ferenda -tutkimuksesta metodina ja tieteenä. Lakimies 7-8/2022, s. 1158–1185.

14. Ks. esim. Johanna Niemi-Kiesiläinen – Päivi Honkatukia – Helena Karma – Minna Ruuskanen (toim.), Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006 ja Timo Haapasalo, Antroposentrismistä ekosysteemiseen ajatteluun? Diskurssianalyttinen tutkimus kalastuslain-säädännön tavoitteiden muutoksesta. Alue ja Ympäristö 1/2020, s. 87–104.

15. Ks. esim. Outi Ratamäki, Suurpetojen salametsästys eläinsuojelurikoksena – empiirinen analyysi käräjäoikeuden tuomioista. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja X/2017, s. 345–391.

esimerkiksi korkeimman oikeuden ennakkopäätökset tai hallituksen esitykset voivat yksinään ja erikseen muodostaa järkevän aineiston empiiriselle oikeustutkimukselle, mutta lainopilliseen kysymykseen pelkästään näiden varassa ei voi vastata.

Toisaalta hyvää empiiristä oikeustutkimusta syntyy silloin, kun tutkija tuntee myös tutkimansa aihepiirin lainsäädännön ja ymmärtää sen velvoittavuuden ja eri säännösten keskinäisen normihierarkian. Empiirisessä tutkimuksessakin voidaan (tai tulisi) suhtautua vakavasti oikeudellisiin teksteihin normilähteinä. Jos empiirinen tutkimus kohdistuu oikeusnormeihin (empiirisesti) ja tutkimusta tekee tutkija, jolla ei ole oikeustieteellistä koulutusta, kasvaa riski oikeudellisesti kummallisiin ja vääriinkin tulkintoihin.

Empiirisen ja lainopillisen tutkimusotteen ja tiedonintressin erot on hyvä oppia hallitsemaan ja samalla vahvistaa taitoaan yhdistellä lainopillista ja empiiristä tutkimusotetta ja kykyä tunnistaa, millaisesta tutkimuksesta kulloinkin on kyse. Lainoppi ja empiria kun voivat kietoutua tosiinsa siten, että rajanveto ei ole helppoa. Tätä yhteenkietoutumisen aihetta käsittelen vielä tarkemmin myöhemmässä luvussa.

2.2. Mitä ovat metodit ja erityisesti empiiriset metodit?

Siltala kuvaa tieteellistä metodia ”välittäväksi tekijäksi, joka perustelee ajatuksellisen siirtymän tutkijan ainutkertaisesta ja idiosynkraattisesta oivaltamisen logiikasta tiedeyhteisösidonnaiseen, yleistettävissä ja toistettavissa olevaan perustelemisen logiikkaan, ja kääntäen”.¹⁶ Metodeiksi hahmottuvat siis erilaiset tutkimusprosessin aikaiset teot, jotka auttavat tutkijaa pääsemään tieteellisiin tutkimustuloksiin.

Empiirinen lähestymistapa oikeuteen edellyttää empiiristen tutkimusmenetelmien käyttöä. Näitä ovat menetelmät, joilla kerätään erilaisia ilmiöistä kertovia aineistoja sekä havainnoidaan tai mitataan todellisuutta. Ihmistieteissä mittauksen tai havainnoinnin kohteena ovat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset ilmiöt, kuten arvot, asenteet, käyttäytyminen, tavat, tottumukset, perinteet, toiminta, merkitykset, kieli, institutionaaliset rakenteet ja niin edelleen.¹⁷ Empiirisessä oikeustutkimuksessa aineistot voivat oikeuslähteiden ohella olla myös muunlaista aineistoa. Empiirisen oikeustutkimuksen kohteena voivat olla esimerkiksi oikeusprosessien osapuolten kokemukset ja käyttäytyminen, oikeudelliset prosessit tai oikeudenkäyntiin liittyvien todistusaineistojen tuottaminen.¹⁸

16. Raimo Siltala, *Oikeustieteen tieteenteoria*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003, s. 471.

17. Keinänen – Väättänen 2016, s. 246–247.

18. Ks. jäsentely empiirisen oikeustutkimuksen erilaisista tavoitteista Keinänen – Väättänen 2016, s. 250.

Empiirinen tutkimus jaetaan usein laadullisiin eli kvalitatiivisiin ja määrällisiin eli kvantitatiivisiin menetelmiin.¹⁹ Menetelmät jakautuvat edelleen aineiston keruun ja analyysin metodeihin. Laadullisessa tutkimuksessa aineistoja kerätään esimerkiksi ihmistoimintaan kohdistuvien havainnointimenetelmien ja haastattelujen avulla tai käyttämällä erilaisia teksti- ja kuva-aineistoja. Aineistoja analysoidaan erilaisin laadullisin metodein, eli tavoitteena ei ole laskea tai mitata asioita vaan esimerkiksi systemaattisesti luokittelemalla tai havainnoita erottelemalla ja yhdistelemällä paljastaa aineistossa esiintyviä merkityksiä, rakenteita tai sisältöjä. Menetelmä voi kuitenkin olla myös abstraktimpaa tekemistä ja erilaisia kognitiivisia tekoja, kuten aineistosta tehtyjen havaintojen tulkintaa tai luentaa jonkin teoreettisen näkökulman avustamana.²⁰ Laadullisen analyysin lopputuloksena on usein sanallisia kuvauksia ilmiöstä, joskus myös uusi teoreettinen näkökulma tai jäsenitys.

Myös kvantitatiivisessa tutkimuksessa voidaan hyödyntää asiakirja-aineistoja tai muita tekstiaineistoja. Tällöin aineiston käsittelytapa on erilainen kuin laadullisessa analyysissä. Aineiston sisältämää tietoa käsitellään numeerisesti. Aineistosta voidaan mitata laskennallisesti erilaisten muuttujien esiintymistä ja niiden välisiä yhteyksiä. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa käytetään usein myös kyselyitä ja tilastoja ja analyysi voi nojautua erilaisiin tilastotieteellisiin testeihin ja menetelmiin. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa tutkimuksen kohdejoukko on tyypillisesti laajempi kuin kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Suuria aineistomassoja on haastavaa tai jopa mahdoton analysoida laadullisin metodein.

2.3. Onko lainoppi metodi?

Empiirisen tutkimuksen metodeista on kirjoitettu runsaasti kirjoja ja artikkeleita. Osa niistä keskittyy kuvaamaan empiirisen tutkimuksen yleisiä teoreettis-me-

19. Tiivistetysti näistä otteista ks. esim. Rautiainen ym. 2023, s. 325–375.

20. Teoreettista viitekehystä, näkökulmaa tai lähestymistapaa ja jopa tutkimusprosessia on pidetty metodeina. Ks. Rautiainen ym. 2023, s. 47–60. He toteavat (s. 52), että ”metodi on muutakin kuin työkalu. Se voidaan hahmottaa myös teoreettisena viitekehyksenä, näkökulmana tai lähestymistapana.” Erilaisista ”luennallisista metodeista” käyvät esimerkkeinä lähiluku tai vastustava lukeminen. Vastustava lukeminen on aineiston lukutapa, jonka pyrkimyksenä on paljastaa, mitä kaikkea tekstistä on luettavissa, vaikka kirjoittaja ei ole ehkä niin tarkoittanut. Ks. Lea Rojola, Sukupuolieron lukeminen. Feministinen kirjallisuudentutkimus, s. 25–43 teoksessa Marianne Liljeström – Anu Koivunen (toim.), Feministinen tietäminen. Vastapaino 2004. Lähiluku tarkoittaa suhteellisen lyhyiden tekstikokoelmien yksityiskohtaista ja intensiivistä lukemisen menetelmää, jossa lukukerrat kerrostuvat liikkuen yksityiskohtien, kokonaisuuden ja tulkinnan välillä pyrkien tekstin kokonaisuuden muodostaman merkitysjärjestelmän tunnistamiseen. Ks. esim. Jyrki Pöytä, Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Suomen kansantietouden tutkijain seura 2015, s. 28–33 tai Barry Brummet, Techniques of close reading. SAGE 2010.

todologia lähtökohtia, osa konkreettisemmin joidenkin tiettyjen metodien käyttöä.²¹ Sen sijaan lainopillisesta tutkimuksesta ei metodien näkökulmasta ole lainkaan niin paljon kirjallisuutta. Lainopista kuitenkin usein puhutaan metodina. Toisaalta voidaan perustellusti väittää, että tarkkaan ottaen lainoppi ei ole metodi eli menetelmä vaan että lainopilla on menetelm(i)ä. Lainoppia voi luonnehtia tutkimussuuntaukseksi tai metodiseksi lähestymistavaksi.²² Siinä mielessä sen voi käsitteellä rinnastaa empiiriseen tutkimukseen, joka myös on tutkimussuuntaus mutta ei itsessään metodi.

Siltala luonnehtii lainopin metodia oikeudelliseksi argumentaatioksi, ja sen hän määrittelee oikeussäntöjen tulkinnaksi sekä oikeussäntöjen, oikeusperiaatteiden ja prejudikaattinormien systematisoinniksi eli keskinäisten suhteiden määrittämiseksi.²³ Lisäksi oikeudelliseen argumentaatioon kuuluu oikeusperiaatteiden ja muiden vastaavien oikeudellisten ratkaisustandardien punnintaa.²⁴

Minkkisen luonnehdinnan mukaan lainopille tyypilliset tulkinta ja systematisointikaan eivät ole metodeja vaan tavoitteita tai tehtäviä.²⁵ Minkkinen viittaa esimerkiksi käsiteanalyysiin yhtenä systematisoivana metodina ja her-

21. Hyviä perusteoksia ovat esimerkiksi Jari Eskola – Juha Suoranta, *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino 1998 ja Pertti Alasuutari, *Laadullinen tutkimus 2.0*. Vastapaino 2011.
22. Minkkinen 2017, s. 908–923, 917.
23. Siltala 2003, s. 328. Siltala täydentää (s. 464–465 ja 503) lainopin kuvaustaan toteamalla, että lainopille ei ole olemassa yhtä yksittäistä suuntausta vaan että lainopin tiedeyhteisön itseymmärrys käsittää varsin hajanaisen joukon oikeudellisia metodifragmentteja erilaisten oikeudellisten tulkinta- ja ratkaisuperusteiden kokonaisuuden merkityksessä.
24. Siltala toteaa lainopin olevan metodipolittisesti lähellä teologiaa ja kirjallisuudentutkimusta. Se mikä erottaa lainopin teologiasta ja kirjallisuudentutkimuksesta, on lainopin soveltaman lähdeaineiston ja tulkintaperusteiden erityinen luonne. Siltala 2001, s. 24–25. Ks. myös Ari Hirvonen, *Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan*. Helsingin yliopisto 2011, s. 36–53. Lainoppi jakaantuu edelleen erilaisiin suuntauksiin. Tyypillisesti erotetaan toisistaan käytännöllinen ja teoreettinen lainoppi. Ks. Tapio Määttä, *Metodinen pluralismi oikeustieteessä – ympäristöoikeudellisen tutkimuksen suuntauksat ja menetelmät*, s. 135–222 teoksessa Tarmo Miettinen (toim.), *Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edilex Kirjat 2016, s. 148. Joskus käytännöllisen lainopin tieteellisyyttä on myös kritisoitu. Ks. Rautiainen ym. 2023, s. 34–35, 203–204. Ks. myös Siltalan luettelo lainopin tulkintamatriisien kirjosta. Siltala 2003, s. 820–821.
25. Minkkinen 2017, s. 918. Myös Hirvonen tunnistaa tulkinnan ja systematisoinnin lainopin tavoitteiksi. Hirvonen 2011, s. 22. Käsitän Minkkisen viittaavan kannanotollaan samaan ilmiöön, johon Siltalakin viittaa todetessaan, että tulkintaan, systematisointiin ja punnintaan viittaaminen ei vielä kerro paljon siitä, millaista tulkintaa, systematisointia ja punnintaa on tarkoitus toteuttaa, jolloin metodia ja sen taustalla vaikuttavia metodifragmentteja ja niiden soveltamisalueita täytyisi kuvata tarkemmin. Metodifragmenteilla hän tarkoittaa oikeudellista tulkinta- tai ratkaisuperustetta (esim. vallitsevasta perusoikeusjärjestelmästä johdetut ratkaisuperusteet, taloudellinen kustannustehokkuus ja optimaalisen yhteiskunnallisen resursiallokaation toteuttaminen, oikeussystemiset tulkintaperusteet, hyvinvointivalttiolliiset eli heikomman suojeluun liittyvät sosiaaliset tulkintaperusteet jne.). Siltala 2003, s. 891–893. Ks. myös tutkijanideologiasta lainopillisessa tutkimuksessa Rautiainen ym. 2023, s. 54.

meneutiikkaan²⁶ mahdollisena tulkintaan pyrkivänä metodina.²⁷ Nähdäkseni on kuitenkin mahdollista ajatella tulkinnasta ja systematisoinnista sekä tavoitteina että metodisesti. Systematisointi ja tulkinta voivat olla lainopillisen tutkimuksen lopputuloksia, mutta ne ovat myös tekemistä, joka tapahtuu analyysin aikana. Systematisointi ja tulkinta tekemisen tapana tarkoittaa eri oikeuslähteiden sisältöihin, käsitteisiin, sanamuotoihin, merkityksiin ja lainsäätäjän tahtoon ja tavoitteisiin tutustumista, näiden rinnakkaista lukemista, yhteensovittamista ja keskinäisten suhteiden ja hierarkioiden välistä arviointia. Vaikka lopputuloksena syntyisikin uusi systematisointi tai tulkinta, ei systematisoinnilta ja tulkinnalta voi välttyä jo prosessin aikana.²⁸ Tulkintaa esimerkiksi syntyy ja tarvitaan muun muassa edellä mainitussa merkitysten tunnistamisessa tai sisältöjen rinnakkaisessa toinen toistaan vasten lukemisessa ja näistä pohdinnoista syntyvien johtopäätösten synnyttämisessä. Kun opiskelija miettii omaa tutkimusmetodiaan ja koettaa sanoittaa sitä, voi olla pedagogisesti hyödyllistä antaa lupa ajatella systematisoinnista ja tulkinnasta metodisena tekemisenä samaan aikaan kuin niistä voi ajatella tutkimustehtävänä ja -tavoitteina.

2.4. Teorian rooli osana lainopillista ja empiiristä tutkimusta

Teorian ymmärtäminen ja soveltaminen on opiskelijoille usein haastavaa. Eri-tyisen haastavaa se voi olla oikeustieteen opiskelijoille, jotka ovat orientoituneet vahvasti käytännölliseen lainoppiin. Teorioiden merkitys ei oikeustieteen opinnoissa korostu samalla tavoin kuin muissa yhteiskuntatieteissä. Teorioista onkin luontevampaa puhua empiirisen oikeustutkimuksen yhteydessä.

Oikeustieteellisen tutkimuksen tekemiseen kuuluu teoreettisen ja oikeudellisen viitekehyksen eli taustaosion luominen. Usein työhön liittyy myös yhteiskunnallinen viitekehys, jolla asemoidaan tutkimuksen aihe osaksi yhteiskuntaa ja ajankohtaisia keskusteluja. Oikeudellinen viitekehys tarkoittaa käytännössä tutkimusaiheeseen olennaisesti liittyviä säädöksiä ja muita oikeuslähteitä. Teoreettinen viitekehys syntyy, kun työssä hyödynnetään tieteellisiä julkaisuja ja

26. Hermeneutiikka on monitasoinen käsite, ja sillä voidaan viitata väljästi tieteenfilosofiseen lähestymistapaan tai tarkemmin hermeneuttiseen analyysiin. Ks. esim. Leena Kakkori, *Hermeneutiikka ja fenomenologia*. Aikuiskasvatus 4/2009, s. 273–280, 276–277; Hirvonen 2011, s. 51–53 ja Rautiainen ym. 2023, s. 37.

27. Lainopillisen metodin ytimen muodostavat oikeuslähte-, tulkinta- ja argumentaatio-opit. Määttä 2016, s. 152.

28. On myös todettu, että hermeneutiikassa ”metodi” ja ”tulkinta” ovat synonyymejä. Ks. Graham McCaffrey – Shelley Raffin-Bouchal – Nancy J. Moules, *Hermeneutics as Research Approach: A Reappraisal*. International Journal of Qualitative Methods 11(3) 2012, s. 214–229, 221 ja Nancy J. Moules, *Hermeneutic Inquiry: Paying Heed to History and Hermes – An Ancestral Substantive and Methodological Tale*. International Journal of Qualitative Methods 1(3) 2002, s. 1–21, 14.

erityisesti niissä esiteltyjä näkökulmia, jäsennyksiä ja käsitteitä määrittelyineen. Oikeudelliset ja teoreettiset viitekehykset eivät ole täysin toisistaan erilliset.

Teorioilla voidaan tarkoittaa montaa eri asiaa. Tieteellisessä tutkimuksessa teoriolla tarkoitetaan tieteellistä selitystä tai yhtenäistä tietojen järjestelmää, joka selittää aiheeseen liittyvät havainnot ja kokoaa yhteen tähänastisen ymmärryksen säännöksi tai väitteeksi, jolla on tiedeyhteisössä saavutettu hyväksyntä.²⁹ Teoria voi ilmentyä käsitteenä, jolla on jokin tieteen piirissä muotoiltu määritelmä. Se voi olla myös jonkinlainen kaavio tai malli, jolla pyritään kuvaamaan ilmiötä. Määrällisessä tutkimuksessa teoria voi ilmetä myös laskentakaavan muodossa. Teoria voi ilmetä tutkimuksessa myös väljemmin, eräänlaisena tieteellisistä keskusteluista johdettuna näkökulmana tarkasteltaviin asioihin. Teoria voi tulla esille tutkimuksessa myös tutkimustiedolla perusteltuna väitteenä tai hypoteesina, jota testataan. Teoria voi olla myös sidottu metodiseen lähestymistapaan. Esimerkiksi diskurssianalyysia ei voi tehdä, jos ei tiedä, mitä diskurssit ovat.³⁰

Teorialla ei ole yhtä paikkaa tutkimuksessa, vaan sitä hyödynnetään eri tavoin eri vaiheissa. Edellä kuvattu teoreettinen viitekehys tarkoittaa tapaa hyödyntää teoreettisia ideoita, keskusteluja ja määrittelyjä työn taustaosiossa. Sen avulla tunnistetaan tietoaukkoja, avustetaan tutkimuskysymyksen muotoilussa, asemoidaan oma työ osaksi aiempaa tutkimusta tai suhteessa muihin rinnakkaisiin ilmiöihin, suunnataan mielenkiintoa ja tutkimusintressiä ja rajataan tutkittavaa ilmiötä. Teorioilla on siis monta tehtävää. Tällaista teorioiden hyödyntämistä kutsutaan usein myös taustateorioiksi erotuksena tulkintateorioista,³¹ joita tarvitaan tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa. Tulkintateorioilla tarkoitetaan sellaista teorioiden hyödyntämistä, jota toteutetaan empiirisen aineiston jäsentelyssä osana analyysia, löydettyjen tutkimustulosten tulkinnassa ja joskus myös johtopäätösten yleistämisessä.³² Tausta- ja tulkintateoriat voivat olla sisällöltään samoja, jolloin vain käyttötarkoitus ja -tapa muuttuvat, mutta ne voivat myös erottua toisistaan. Aivan eri maailmoista ne eivät kuitenkaan voi olla, vaan tutkimusasetelman on oltava juonellinen kokonaisuus alusta loppuun.

29. Keinänen – Vääänen 2016, s. 264–265.

30. Diskurssi voidaan yleisellä tasolla määritellä sosiaalisen toiminnan ja kielenkäytön yhteenkietoutumiseksi. Diskurssianalyysi on siis sellaista kielenkäytön tutkimusta, jossa kielellinen tulkinta yhdistetään sosiaalisen toiminnan tarkasteluun. Pekka Pälli – Ella Lillqvist, Diskurssianalyysi, s. 374–411 teoksessa Milla Luodonpää-Manni – Markus Hamunen – Reetta Konstenius – Matti Miestamo – Urpo Nikanne – Kaius Sinnemäki (toim.), Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2020, s. 375.

31. Tausta- ja tulkintateorioiden eroista ks. Eskola – Suoranta 1998, s. 82.

32. Metodikirjallisuudessa erotetaan usein aineistolähtöinen, teoriaohjaava tai teoriasidonnainen analyysi. Ks. Tuomi – Sarajärvi 2018, s. 107–114. Käsitteiden avulla voi kuvata sitä, millä tavoin ja kuinka vahvasti analyysi on sitoutunut jo olemassa oleviin teoreettisiin käsitteisiin ja näkökulmiin. Täysin teoriatonta tutkimusta ei kuitenkaan ole, koska aina jotkin taustaoletukset tai tavoitteet ohjaavat tutkijaa analyysissa. Lainopin tekijäkin on sitoutunut oikeuslähde-, tulkinta- ja argumentaatio-oppeluihin, jotka ovat osa oikeustieteen teoreettista käsitteistöä.

Teorioiden merkitys empiirisessä tutkimuksessa liittyy usein tulkintaan.³³ Empiirinen tutkimus ei ole sellaista, että raportoidaan vain se, mitä aineistossa kerrotaan. Tiivistelmä aineiston sisällöistä ei ole empiirinen analyysi. Empiirinen analyysi on tekstin jäsentelyä, havaintojen tekemistä ja ”luentaa”, jolla tarkoitetaan luovaa prosessia, johon pohdinta ja tulkinta liittyvät. Opetustilanteissa on joskus vaikea kuvailla, mitä se tulkinta on ja mistä se syntyy. Vastaukseni on ollut, että se on tutkijan omaa ajatustyötä ja pohdiskelua ja että tulkinnan apuna tulisi käyttää niitä teoreettisia työkaluja, joita työn tekemisessä eli tutkimuskysymykseen vastaamisessa tarvitaan. Ideoita tulkintaan antaa usein myös aineistosta tunnistettavat ristiriitaisuudet, eroavuudet ja yhtäläisyydet, joita analyysillä usein kartoitetaan. Tavoite voi olla vaikkapa jonkin oikeudellisen käsitteen merkitysisällön pohtiminen empiirisen aineiston avulla tai oikeuskäytännön kriittinen arviointi yleisten oppien avustamana.³⁴

Tutkimusasetelmissa, joissa yhdistetään lainoppia ja empiriaa, voi korostua oikeusnormien velvoittavuus, mikä voi saada aikaan sen, että lainsäädäntö ikään kuin ottaa tutkimusasetelmassa sen paikan, johon yhteiskuntatieteilijä asettaisi teorian.³⁵ Keinänen ja Väättänen kuvaavatkin osuvasti, että empiirisessä oikeustutkimuksessa lainsäädäntö voi toimia teorian kaltaisesti.³⁶ Tässä ei ole mitään väärää. Toisaalta se saa aikaan tutkimusta, joka ei ole teoreettisesti kovin vahvaa.

Keinäsen ja Väättäsen toteamuksessa kannattaa kiinnittää huomiota siihen, että he muotoilevat lainsäädännön toimivan teorian kaltaisesti. Se ei siis itsessään ole teoriaa. Tutkimukselle ei voi luoda teoreettista viitekehystä kuvailemalla soveltuvia säädöksiä, vaan lainsäädäntö voi luoda työlle oikeudellisen viitekehyksen. Tieteellinen teoria on jotain, mikä syntyy tiedeyhteisöstä, ei lainsäätäjistä, käsin. Usein empiirisen oikeustutkimuksen opiskelija päätyy asettamaan teorian tilalle muunkin kaltaista ainesta kuin lainsäädäntöä. Työssä voidaan hyödyntää vaikkapa viranomaislähteistä poimittuja jäsennyksiä ja ohjeistuksia. Nämäkin voivat toimia teorian kaltaisesti, eli niiden avulla voidaan analysoida aineistoa ja tulkita tutkimustuloksia. Oikeus- tai muu yhteiskuntatieteellinen kirjallisuuden sijaan tarjoaa aineksia teoreettisen viitekehyksen rakentamiselle ja hyödynnettävien käsitteiden löytämiselle. Oikeustieteen piirissä teoreettiset ainekset löytyvätkin usein yleisten oppien joukosta. Myös aiempi lainopillinen tutkimus voi tarjota teoreettista ainesta tutkimuksen tueksi.

33. Jari Eskola, Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat, s. 179–203 teoksessa Juhani Aaltola – Raine Valli (toim.), Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Uud. painos. PS-kustannus 2010, s. 197 ja Eskola – Suoranta 1998, s. 81–84.

34. Rautiainen ym. 2023, s. 161 määrittelevätkin tulkinnan merkityksen antamiseksi.

35. Ks. Anne Alvesalo – Kaijus Ervasti, Oikeus yhteiskunnassa – näkökulmia oikeussosiologiaan. Edita 2006, s. 20.

36. Keinänen – Väättänen 2016, s. 265.

3. Tutkimusasetelman rakentaminen empiriaa ja lainoppia yhdistävässä tutkimuksessa

3.1. Mikä on tutkimusasetelma ja mistä syntyy tutkimus?

Tutkimusasetelma tarkoittaa sitä, kuinka tutkimukseen tarvittavat eri osat ovat asemoituneet suhteessa toisiinsa. Tutkimuksen osasia ovat ainakin teoriat ja käytetyt käsitteet, näkökulmat, tutkimuskysymykset, aineistot ja menetit. Tutkimuksessa voi olla useita eri tutkimuskysymyksiä eivätkä ne aina ole yhteismitallisia tai rinnakkaisia. Eri tutkimuskysymyksiin vastaaminen voi edellyttää useiden eri metodien käyttöä. Kysymys ja metodi muodostavat aina tiiviin parin. Tutkimuksella voi olla myös yksi tai useampi pääkysymys, joka jakautuu tarkentaviin alakysymyksiin. Tutkimuksella voi olla myös pääkysymyksen rinnalla kulkevia lisätietoa tuottavia tutkimuskysymyksiä, jotka eivät kuitenkaan ole varsinaisesti pääkysymystä tarkentavia ja siten hahmotettavissa pääkysymyksen alle. Jos tutkimuksessa siis hyödynnetään sekä empiiristä että lainopillista lähestymistapaa, voivat eri kysymykset muodostaa keskenään hyvin erilaisia tutkimusasetelmia.

Tutkimusasetelman rakentamiseen liittyy kysymys myös siitä, mistä varsinaisen tutkimus alkaa ja mikä on työn taustaosiota, esimerkiksi teoreettista tai oikeudellista viitekehystä. Aloittelevalla tutkijalla voi olla vaikeuksia tunnistaa joskus varsinaista tutkimusvaihetta niin sanotusta esitutkimusvaiheesta, ja tällöin kysymykseen siitä, onko tutkimus empiirinen vai lainopillinen, voi olla hankala vastata.

Opiskelijat tuovat joskus esille, että he ovat saaneet ohjaajalta palautteen, jonka mukaan he eivät tee lainoppia, vaikka väittävät ja kokevat tehneensä sitä. Ilmiöön voi olla monia syitä,³⁷ mutta kokemuksestani hahmotan ainakin yhdenlaisen tilanteen. Opiskelija lukee ja käy läpi runsaasti erilaisia aiheeseensa liittyviä oikeuslähteitä, myös oikeustieteellistä kirjallisuutta. Jotta hän saa kaikesta siitä aineksesta järkevän ja loogisen kokonaisuuden aikaan, on hänen rajattava, jäsenneltävä ja järjesteltävä tietoa, haettava asioiden välisiä yhteyksiä ja asetettava eri tietolähteitä suhteeseen toistensa kanssa. Tästä työstä voi syntyä kokemus systematisoinnista. Opiskelijan kokemus on, että hän on hankkinut tietoa eri (oikeus)lähteistä, oppinut valtavasti uutta, systematisoinut eri tietolähteitä ja tietoja sekä tuottanut eheän tekstin, joka saattaa sisältää johtopäätöksiäkin. Kokenut opettaja saattaa kuitenkin tässä hahmottaa vain hyvin jäsennellyn tekstin, joka voi muodostaa oivallisen oikeudellisen ja teoreettisenkin viitekehysten työlle

37. Kyse voi olla menetelmällisistä aseointivirheistä, jotka voivat liittyä vaikkapa siihen, että lainopilliseksi väitetty työ sisältää runsaasti oikeuspoliittista arviointia. Määttä 2016, s. 139, 165.

mutta jossa vain hyödynnetään (hyvin jäsenellen) jo olemassa olevaa tietoa tuottamatta mitään uutta tietoa. Lukeneelle opettajalle kun kaikki se lähteistö, jota opiskelija on käynyt läpi, saattaa olla jo ennestään tuttua. Opettajan väitettä usein tukee se havainto, että työstä ei löydy selkeää lainopillista tutkimusongelmaa eikä ratkaistavaa lainopillista arvoitusta tai tutkimuskysymystä, joka pyrkisi voimassa olevan oikeuden systemaattiseen esittämiseen tai tarjoamaan voimassa olevan oikeuden mukaisia tulkintasuosituksia.

Käytännössä itse ohjaan opiskelijaa näissä tilanteissa pohtimaan, voiko tehtyä työtä mahdollisesti hyödyntää lainopillisen tutkimuskysymyksen muotoilussa. Oliko tämä siis ikään kuin esitutkimusta, jonka avulla voi hahmottaa ja rajata varsinaisen tutkimuskysymyksen? Toisaalta kannustan havaitsemaan, että tuotettua tekstiä voi hyödyntää opinnäytetyön oikeudellisena ja teoreettisena viitekehystenä.³⁸ Kolmanneksi usein pohditaan myös sitä, onko tehdyllä työlle muotoiltavissa jokin muu kuin lainopillinen tavoite ja tutkimuskysymys. Kysymys voi olla käsitteellinen, jonkin ilmiön merkityssisällön täsmentäminen (ei välttämättä oikeudellis-normatiivisessa mielessä) tai vaikkapa jonkinlaisen ymmärrystä lisäävän jäsennyksen muotoilemiseen liittyvä ongelma. Metodiksi hahmottuukin näin ollen joko jonkinasteinen käsitelmällinen tai empiirinen metodi. Ensiksi mainitun yhteydessä tulee pohtia sen eroavuutta suhteessa käsiteteoreettiseen lainoppiin ja oikeusteoreettiseen tutkimukseen.

Usein pro gradu -tasoissa töissä käsitteiden käyttötapa on kovin käytännönläheinen eikä teoreettiselta analyttisyydeltään yllä sellaiseksi tutkimukseksi, jota voisi luonnehtia oikeusteoreettiseksi tutkimukseksi tai teoreettiseksi lainopiksi.³⁹ Käsitelmällisyydestä metodina voidaan tehdä sellainen huomio, että käsitelmällisyys harvoin mainitaan metodiksi, vaikka voi sen sellaiseksikin hahmottaa, kun määrittelyn eteen joutuu tekemään analyttistä työtä ja tulee määrittelytyöllään luoneeksi uutta tietoa.⁴⁰ Tässäkin on tärkeä erottaa, onko kyse todella tutkimuksesta, joka vastaa johonkin käsitelmälliseen tutkimuskysymykseen, vai vain työn teoreettista viitekehystä varten tehdystä määrittelytyöstä jo olemassa olevan tiedon varassa. Lisäksi on hyvä huomata, että käsitelmällisyys ja empiria voivat kytkeytyä yhteen, jos empiirisen aineiston analyysin tavoitteena on käsitelmällisyys. Näin empiirinen tutkimus ja oikeusteoreettinenkin tutkimus voivat yhdistyä.

38. On esitetty, että lainopillisissa töissä ei yleensä ole syytä tai tarpeen kirjoittaa laajahkoja tutkimuskohteesta irrallisia teoreettisen viitekehysten kehittäjiä vaan työn teoreettis-metodisen paikantamisen voi tehdä lyhyesti. Määttä 2016, s. 165. Yksi haaste opinnäytetöissä yleensäkin on se, että niissä raportoidaan kaikki opittu sen sijaan, että raportoitaisiin vain se, mikä on lopullisen tutkimuskysymyksen kannalta tarpeen. Ks. Eskola – Suoranta 1998, s. 81.

39. Ks. näistä lähestymistavoista esim. Rautiainen ym. 2023, s. 66–71.

40. Ks. käsitelmällisistä tutkimusmenetelmistä Anu Puusa, Käsitelmällisyys tutkimusmenetelmänä. Premissi 4/2008, s. 36–43 ja Heikki Salonen, Äänimaisema Suomen YVA-lainsäädännössä ja -käytännössä. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja XVI/2023, s. 312–389, 317–319.

Empiiriseen tutkimukseen liittyy myös haasteita tunnistaa sitä, milloin ja mistä tutkimus alkaa. Empiirisen tutkimuksen tekijälle saattaa syntyä kysymys siitä, kuinka paljon empiiristä aineistoa pitää olla, jotta voi sanoa tekevänsä empiiristä tutkimusta. Vastaus ei kuitenkaan löydy aineiston määrästä vaan sen käyttötavasta ja -tarkoituksesta. Vähättelevät ilmaisut, kuten ”kevytempiria”, voivat olla vahingollisia.⁴¹ Vähättelevän ilmaisun käyttäjä voi tulla luoneeksi kuulijassa käsityksen, että on tehty empiiristä tutkimusta mutta jotenkin huonosti eikä oikein vakavasti. Oikeustieteen piirissä ei varmastikaan löydy suurta kannatusta ”kevytlainoppi”-termille. Näkisin paremmaksi tehdä raja siihen, onko tehty empiiristä tutkimusta vai ei. Jos on tehty, se tehdään huolella ja ammattitaitoisesti. Se ei tarkoita, että sen tarvitsee olla suurta tai raskasta. Tutkimuksen päämetodi voi olla lainopillinen tai jokin muu, ja empiirinen tutkimus voi olla pienemmässä roolissa. ”Kevytempiria”-sanan sijaan kannattaa käyttää hieman enemmän tilaa vieviä kuvauksia selostaakseen empiirisen tutkimuksen roolia ja asemaa osana tutkimusasetelmaa.

Loppujen lopuksi näistä epävarmuuksista käyty keskustelu usein kiteytyykin sen pohdintaan, mistä syntyy tutkimus. Haastan opiskelijoita opetuksessani ensinnäkin pohtimaan, mikä ero on sillä, että tutkimuksessa on lainoppi tai empiria läsnä, ja sillä, että tekee lainopillista tai empiiristä tutkimusta itse.⁴² Lainopin läsnäolo voi tarkoittaa jo olemassa olevan julkaistun lainopillisen tiedon hyödyntämistä a) osana tutkimuskysymyksen rajaamista, b) osana työn viitekehystä, c) työn paikallistamisessa tieteen ja oikeuden kentässä, d) tutkimustulosten tulkinnan apuna tai e) oman työn ja muun tieteellisen tutkimuksen välisen keskusteluyhteyden luomisessa. Empirian läsnäolo voi tarkoittaa esimerkiksi yksittäisten empiiristen havaintojen, kuten uutislähteiden, tilastojen, päätösten ja ratkaisujen, asiantuntijalausuntojen tai muiden vastaavien, esittelemistä työssä esimerkinomaisesti. Tällainen voi olla perusteltu tehokeino, jolla saa lukijan kiinnostumaan, konkretisoitua tutkittavaa ilmiötä, tutkimusongelmaa tai -tulosta tai perusteltua työn yhteiskunnallista tärkeyttä. Määttä toteaa, että laajakaan päätösaineistojen hyödyntäminen ei automaattisesti tee tutkimuksesta empiiristä.⁴³ Empiiristen aineistojen tai havaintojen hyödyntäminen on usein myös tärkeä osa esitutkimusvaihetta aiheeseen tutustuttaessa, vaikka havainnot

41. Ks. Määttä 2016, s. 188.

42. Aina tämän tunnistaminen ei ole helppoa. Ks. esim. Österbergin artikkeli, jossa hän tekee empiiristä tutkimusta, johon yhdistyy lainopillinen ”lähestymistapa”. Hän varoo kutsumasta varsinaista metodologiaan lainopilliseksi vaan luonnehtii sitä ilmaisulla ”oikeudellinen analyysi”. Yksi tutkimuskysymyksistä on kuitenkin oikeustilaa selvittävä. Varovaisuus liittyyneeseen siihen, että lainopillinen yleinen analyysi kietoutuu yhteen empiirisen tapaustutkimuksen kanssa. Saara Österberg, Kaivos kuilun partaalla – tapaustutkimus Oriveden kaivoksen evätystä ympäristöluvasta. Ympäristöjuridiikka 3–4/2020, s. 7–45.

43. Määttä 2016, s. 192.

eivät päätyisikään varsinaiseen tutkimukseen. Empiiristä tutkimusta tällaisista käyttötavoista ei kuitenkaan vielä synny.

Tieteelliselle tutkimukselle on tunnistettavissa tyypillisiä vaiheita, ja siihen liittyy aina uuden tiedon tuottamisen vaatimus. Jotta työstä syntyy empiirinen tai lainopillinen tutkimus, on siitä löydettävä 1) empiirinen tai lainopillinen tutkimuskysymys, 2) aineiston tai aineksen systemaattinen ”kerääminen”⁴⁴, 3) aineiston systemaattinen analysointi tai aineksen systematisointi tai tulkinta sekä 4) tulosten ja johtopäätösten esittäminen.

3.2. Lainopin ja empirian erillisyydestä ja yhteenkietoutuneisuudesta

Kysymysten ja muiden tutkimuksen osasten asemoiminen tutkimuksen sisällä on luovaa työtä, eikä sen vuoksi kannata tai voi tyhjentävästi kuvata erilaisia variaatioita. Tässä esitellään kuitenkin kolme tyypillistä tilannetta: 1) empiirinen oikeustutkimus, jossa ei ole lainkaan lainopillista tiedonintressiä, 2) empiirinen oikeustutkimus, jossa lainopillinen tiedonintressi on läsnä mutta jossa ei tehdä lainopillista tutkimusta, ja 3) tutkimus, jossa tehdään sekä empiiristä että lainopillista tutkimusta. Viimeiseksi mainittu kolmas tilanne jakautuu vielä ainakin kahteen erilaiseen tapaan asemoida empiriaa ja lainoppia toisiinsa nähden: 3a) lainopillinen ja empiirinen tutkimus ovat läsnä rinnakkain, 3b) lainoppi ja empiria kietoutuvat toisiinsa, ja pääkysymys voi olla lainopillinen ja empiria sille alisteinen tai toisinpäin.

Empiirinen oikeustutkimus, jossa ei ole lainkaan lainopillista tiedonintressiä, voi olla tutkimusta, jossa jotain oikeudellista ilmiötä – vaikkapa joidenkin oikeudellisten toimijoiden toimintaa – tutkitaan vain empiirisin metodein ilman tarvetta reflektoida asiaa voimassa olevaan oikeuteen. Tällainen tutkimus voi oikeustieteen kentällä herättää kysymyksen, onko tämä enää oikeustiedettä.⁴⁵ Mitä kauempana oikeuden sisäisestä näkökulmasta tutkimuksen tiedonintressi on, sitä lähemmäs tutkimus todennäköisesti sijoittuu jonkin toisen tutkimusalan tai tieteenalan tutkimusta. Empiirinen oikeustutkimus onkin usein monitieteistä. Tieteiden rajat eivät ole selväpiirteisiä, ja yksi tutkimus voi olla yhtä aikaa sekä

44. Kerääminen on lainausmerkeissä sen takia, että empiirisessä tutkimuksessa aineisto usein todella kerätään itse, mutta lainopillisessa tutkimuksessa hyödynnettävät oikeuslähteet ovat usein sähköisessä muodossa ja valmista hyödynnettävää ainesta. Varsinaista keräysvaihetta ei ole. Molempiin tutkimusotteisiin kuitenkin kuuluu yhtenä vaiheena tunnistustehtävä. Mikä aineisto tai aines on omalle tutkimukselle tarpeellista ja riittävää? ”Aineisto”-sanan on tyypillisesti katsottu viittaavan empiiriseen tutkimukseen. Lainopin yhteydessä ei ole tapana puhua aineistosta (ks. Määttä 2016, s. 153). Aineksella viitataan tässä kaikkeen siihen materiaaliin, jota lainopillisen kysymyksen ratkaisemiseen tarvitaan, ja se tarkoittaa tyypillisesti erilaisia oikeuslähteitä, myös oikeuskirjallisuutta.

45. Ks. yhdenlaisesta kriteeristöstä sille, mistä syntyy oikeustieteellinen tutkimus, Määttä 2016, s. 138. Ks. myös Rautiainen ym. 2023, s. 22–23.

oikeustiedettä että jotain muuta. Oikeustieteen oppiaineita, joissa lainopillinen tutkimusintressi ei ole vallitseva, ovat esimerkiksi kriminologia, oikeusfilosofia, oikeussosiologia ja lainsäädäntötutkimus. Kaikki nämä ovat kuitenkin oikeustiedettä, ja näillä aloilla voidaan tehdä myös lainopillista tutkimusta yhdistellen sitä muihin metodeihin tai tutkimusotteisiin.

Empiirinen oikeustutkimus, jossa lainopillinen tiedonintressi on läsnä mutta jossa ei tehdä lainopillista tutkimusta, voi toteutua esimerkiksi siten, että empiirinen tutkimustehtävä motivoituu aiemman lainopillisen tutkimuksen kautta tai jostain muusta lainopillisesta havainnosta, jota ei itsessään kuitenkaan tutkimuksessa selvitetä. Tällainen tutkimus usein sisältää työn johdannossa tai taustaosiossa kuvauksen ilmiön lainopillisesta viitekehuksesta, ja empiiristä tutkimustehtävää perustellaan lainopillisella argumentaatiolla. Näin ollen lainopillinen osuus voi muodostaa teoreettisen viitekehysten empiiriselle tutkimukselle. Varsinaiset tutkimuskysymykset eivät kuitenkaan sisällä lainopillista tiedonintressiä vaan edellyttävät empiiristä tai teoreettista tutkimusta.

Tutkimus, jossa tehdään sekä empiiristä että lainopillista tutkimusta, voi toteutua monin eri tavoin. On mahdollista luoda tutkimusasetelmia, joissa empiria ja lainoppi kulkevat rinnakkain mutta toisistaan erillisinä ja toisiaan täydentäen tutkien samaa aihetta eri näkökulmista. Tutkimuksesta raportoidaessa nämä rinnakkain kulkevat erilliset prosessit raportoidaan yleensä eri luvuissa ja niissä voi viittailla ristiin eri havaintoja tai viimeistään tutkimuksen johtopäätöksissä tehdään synteisiä, jossa näiden osioiden tutkimustuloksia pohditaan suhteessa toisiinsa. Toki on mahdollista rakentaa tutkimusraportti myös muilla luovemmilla tavoilla. Metodien ja tutkimuskysymysten erittelyn näkökulmasta haastavampia ovat tutkimusasetelmat, joissa empiria ja lainoppi kietoutuvat toisiinsa.

Oikeustieteilijöillä on aika usein tapana lainopillisissakin tutkimuksissaan hyödyntää erilaisia empiirisiksi aineistoiksi mielletäviä aineistoja. Esimerkiksi tutkimukseen, jossa tavoitteena on selkeyttää jonkin oikeudellisen normin tulkintaa, voi sisältyä empiirinen analyysi, jonka kohteena voi olla vaikkapa vallitseva oikeuskäytäntö ja sieltä paljastuvat tulkintalinjat ja toimeenpanon seuraukset.⁴⁶ Lainopillinen ja empiirinen ja myös oikeusteoreettinen ja empiirinen tutkimus voivat kietoutua tiivistä yhteen tutkimusasetelmissa, joissa empiirisiiä aineistoja analysoidaan pyrkimyksenä luoda tai konkretisoida oikeudellisten normien merkityssisältöjä. Empiirinen aineisto voi koostua vaikkapa asiantun-

46. Ks. esim. Heidi Vanjusovin sosiaaioikeudellinen päihdepalveluihin pääsyä käsittelevä väitöskirja, jossa todetaan näin: ”Lainopillinen tarkastelu toimii tutkimuksen perusrunkona, mutta tavoittaakseen saavutettavuuteen liittyvät haasteet, tarvitaan voimassa olevan oikeuden tarkastelun lisäksi tietoa siitä, miten lainsäädäntöä käytännössä sovelletaan. Sosiaaioikeudellinen ajattelu on kuitenkin se suodatin, minkä läpi empiiristä aineistoa tarkastellaan.” Heidi Vanjusov, Saatavilla, mutta ei saavutettavissa? Sosiaaioikeudellinen tutkimus päihdepalveluihin pääsystä. Itä-Suomen yliopisto 2022, s. 52–53.

tijahaastatteluista tai viranomaispäätöksistä. Määttä nimittää päätösemiiriaksi tutkimusta, jossa julkaistujen ja julkaisemattomien tuomioistuinratkaisujen ohella myös viranomaispäätökset voivat olla tärkeä lainopillisesti orientoituneen tutkimuksen tutkimusaineisto.⁴⁷ Pelkästään empiiristen aineistojen avulla ei normin merkityssisältöä voi luoda, mutta ne voivat osaltaan täydentää ja konkretisoida oikeuslähteiden avulla tehtävää tulkintaa.⁴⁸ Tällainen tutkimusasetelma saattaa tarkoittaa myös sitä, että empirian avulla on mahdollista muodostaa reaalisia argumentteja lainopillisen analyysin tueksi.

Koska empiirinen tutkimus tutkii oikeutta ulkoisesta ja lainoppi sisäisestä näkökulmasta, lähtökohtaisesti voi sanoa, että niillä on aina toisistaan erilliset tutkimuskysymykset. Eli tutkimuksessa, jossa yhdistetään lainoppia ja empiriaa, olisi näin ajatellen oltava aina vähintään kaksi tutkimuskysymystä. Tätä ajatusta tukee väite siitä, että lainopilliseen tutkimukseen ei voi vastata empiirisin metodein eikä empiiriseen tutkimuskysymykseen lainopin keinoin.⁴⁹

Tämä voi olla vaikea hahmottaa tutkimusasetelmassa, jossa pääasiallinen tutkimusintressi on lainopillinen, mutta siihen vastaamiseksi on päätetty käyttää tai tarvitaan lainopin ohella myös empiiristä tutkimusta tai aineistoja. Tiedonintressiltään lainopillisessa tutkimuksessa täytyy toki olla lainopillinen metodinen lähestymistapa päämetodinä, mutta jos siinä on hyödynnetty empiirisiä aineistoja ja metodeja lainopilliseen kysymykseen vastaamiseksi, täydentyy metodinen lähestymistapa empirialla. Tämä voi joskus olla opiskelijalle hämmäntävää, koska todennäköisesti hänelle on juuri opetettu, ettei lainopilliseen kysymykseen voi vastata empiirisin metodein. Opiskelijaa voi muistuttaa, että pelkästään tuon oikeuskäytäntöä kuvaavan empiirisen aineiston varassa hän ei voi lainopillista tutkimusongelmaansa ratkaista mutta että tämä empiirinen tutkimus on yksi osa-alue arvoituksen ratkaisemisessa. Rinnalle hän tarvitsee muuta lainopilliseen otteeseen perustuvaa analyysia, oikeuslähteiden systematisointia ja tulkintaa.⁵⁰

47. Määttä 2016, s. 191. Ks. myös maininta oikeuslähteaineistoa analysoivasta lainopista teoksessa Rautiainen ym. 2023, s. 39.

48. Ks. esimerkiksi Salonen 2023, s. 316, jossa hän toteaa, että äänimaiseman käsitteisällön tarkastelun osalta järjestys kääntyy tyypilliseen normatiivisten linkkien kautta tapahtuvaan ei-oikeudellisten aineistojen soveltamiseen nähden ympäri siten, että lähtökohtana on äänimaiseman ei-oikeudellinen käsite, jota analysoidaan käsiteanalyysin ja tätä seuraavan äänimaiseman lähikäsitteiden lainopillisen analyysin kautta. Vasta käsitteen merkityssisällön muodostaminen sekä sen oikeudellisten ja ei-oikeudellisten lähikäsitteiden systematisointi mahdollistaa äänimaisemana tunnetun ilmiön lainopillisen tarkastelun YVA-lainsäädännön kontekstissa.

49. Keinänen – Väättänen 2016, s. 253.

50. Määttä korostaa, että tutkijan on syytä hallita lainopin teoreettiset peruslähtökohdat hyödyntäessään lainopillisessa tutkimuksessaan tuomioistuin- tai viranomaisaineistoja. Muutoin vaarana on, että voimassa olevan oikeuden sisältö johdetaan suoraviivaisesti viranomaisten tai tuomioistuinten soveltamiskäytännöistä. Määttä jatkaa näin: ”Tällöin tutkijan voidaan sanoa omaksuneen tuomioistuinpositivistisen näkemyksen oikeudesta. Lainopillisesti on olennaista erottaa viranomaisten ja tuomioistuinten tosiasialliset ratkaisukäytännöt ja se, miten niiden pitäisi voimassa olevan oikeuden mukaan kyseiset asiat ratkaista. Kun tämä peruserottelu

Hahmottamisen vaikeutta lisää se, että oikeustieteilijöillä ei ole yhtenäistä käsitystä siitä, mikä lopulta on oikeuslähde.⁵¹ Tämä vaikuttaa siihen, kokeeko tutkija astuvansa oikeuden ulkopuolelle vai pitäytyvänsä oikeuden sisällä. Esimerkiksi viranomaispäätökset, julkaisemattomat tuomioistuinratkaisut tai erilaiset soft law -aineokset voi joku mieltää empiiriseksi aineistoksi, joku toinen oikeuslähteiksi. On esitetty, että esimerkiksi vakiintunut hallintokäytäntö voi saada (sallitun) oikeuslähteen aseman.⁵² Toki lainoppia tekevän on tunnettava eri oikeuslähteiden normihierarkia ja toisaalta osattava tehdä ero normilähteen ja tulkintalähteen välillä.⁵³ Oikeuslähteisiin voi suhtautua niinkin avarakatseisesti, että oikeastaan kaikki tieto, joka auttaa tulkintaongelman selvittämisessä, on sallittu tulkintalähteenä.⁵⁴ Näin määriteltynä vakiintuneesta hallintokäytännöstä voisi kerätä empiirisen aineiston, jota analysoidaisiin empiirisin menetelmin mutta jonka sisältämä informaatio eli tutkimustulokset muodostaisivat tulkintalähteen lainopilliselle tutkimukselle.

Suhtautuminen oikeuslähteisiin vaikuttaa siihen, kokeeko erilaisia lähteitä hyödyntäessään tekevänsä lainoppia avustavaa empiiristä analyysia empiirisillä aineistoilla vai vain lainoppia. Joku voi hahmottaa asian niinkin, että käyttää kyllä empiirisiä aineistoja mutta analysoi niitä lainopillisesti. Selkeästi empirian suuntaan tutkimus kallistuu silloin, kun näihin aineistoihin on osoitettavissa jokin oma erillinen empiirisluonteinen alakysymyksensä, mutta jos aineistojen käyttötapa ja tarkoitus on sama kuin muiden oikeuslähteiden, on syytä kysyä, mikä sitten tekisi metodista empiirisen.

Metodien tunnistamistehtävässä onkin syytä pohtia ainakin omaa suhtautumistaan oikeuslähdeoppiin, eri aineistojen käyttötappaa ja tiedonintressiä. Myös perusjako sen välillä, miten asiat ovat ja miten niiden tulisi oikeudellis-norma-

hallitaan, lainopilliseen tutkimukseen aina välttämättä kuuluvasta normatiivisuudesta – pyrkimyksestä vaikuttaa tutkimuskohteeseen eli lainsoveltajien tulevaan käyttäytymiseen – ei tarvitse luopua siksi, että tutkimuksessa hyödynnetään myös empiiristä aineistoa. Deskriptiivisen oikeuslähdeopin lähtökohtiin perustuvaa empiiristä tutkimusta ei ole siis syytä pitää lainopin perustavanlaatuisen normatiivisuuden uhkana.” Määttä 2016, s. 191–192. Deskriptiivisellä oikeuslähdeopilla hän tarkoittaa sen tutkimista, minkälaiseen aineistoon turvautuen ja miten lainsoveltajat tosiasiallisesti oikeudellisia ongelmia ratkaisevat. Ks. Tapio Määttä, Soft law kansallisen oikeuden oikeuslähteenä. Tutkimus oikeudellisen ratkaisun normipremissin muodostamisen perusteista ympäristöoikeudessa. Oikeustiede–Jurisprudentia XXXVIII:2005, s. 337–460, 448–449.

51. Kimmo Nuotio, Oikeuslähteet ja yleiset opit. Lakimies 7–8/2004, s. 1267–1291, 1268–1269.

52. Ks. Määttä 2016, s. 155.

53. Nuotio 2004, s. 1270. Ks. myös Määttä 2005, s. 411–414 ja Tapio Määttä – Niko Soininen, Ympäristöoikeudellisen ratkaisun teorian rakenneosat ja ominaispiirteet. Lakimies 7–8/2016, s. 1028–1053, 1030–1031.

54. Nuotio 2004, s. 1268. Heinilä tarkastelee kiinnostavalla tavalla normien ja tosiasioiden välistä suhdetta ja lain tulkinnan kytkeytymistä tulkinnan seurauksiin. Aleksis Heinilä, Hyvästit ”Humen giljotiinille”: David Humen moraalifilosofia, oikeuden teoria ja käytäntö. Lakimies 7–8/2024, s. 987–1012.

tiivisesti tarkasteltuna olla, on syytä ensin hallita hyvin ennen kuin lähtee näitä näkökulmia yhdistelemään. Empirian ja lainopin taidottoman yhdistämisen riskiksi on tunnistettu niin sanottu tuomioistuinpositivismi, jossa voimassa olevan oikeuden sisältö johdetaan suoraviivaisesti tuomioistuinten soveltamiskäytännöistä.⁵⁵ Samaan tapaan riskiksi voi tunnistaa myös viranomaispositivismin.

Tilanteissa, joissa oikeuskäytäntöä kuvaava aineisto on kerätty systemaattisesti ja se muodostaa tutkimuksellisesti mielekkään joukon, on hyvä pysähtyä pohtimaan, olisiko tutkimukselle syytä hahmottaa erillinen empiirinen tutkimuskysymys ja hyödyntää aineiston analysoinnissa empiirisiä metodeja. Näin siinäkin tapauksessa, että tutkimuksen pääasiallinen tiedonintressi on lainopillinen. Tämä voi tarkoittaa tutkijalle asennemuutosta suhteessa aineistoonsa ja motivoida tutkijaa analysoimaan aineistoa systemaattisemmin ja huolellisemmin hyödyntäen empiirisen tutkimuksen piireissä kehiteltyjä menetelmäoppeja. Tällaisessa tilanteessa voidaan päätyä tutkimusasetelmaan, jossa lainopilliseen kysymykseen tosiaan vastataan osittain empiirisin menetelmin.⁵⁶

55. Tapio Määttä, Empiirisesti orientoituneen ympäristöoikeuden nykysuuntaukset ja menetelmät, s. 196–228 teoksessa Anssi Keinänen – Mia Kilpeläinen – Ulla Vääänen (toim.), Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus. Itä-Suomen yliopisto 2010, s. 202–203. Ks. myös alaviite 50 tässä artikkelissa.

56. Esimerkiksi Dahlberg on joutunut työssään pohtimaan, onko hänen tutkimuksensa empiiristä tutkimusta vai (oikeusteoreettista) oikeustapausanalyysia. Maija Dahlberg, Do You Know It When You See It? A Study on the Judicial Legitimacy of the European Court of Human Right. Itä-Suomen yliopisto 2015, s. 18. Hänen lähestymistapansa oikeustapauksiin voi olla niin oikeusteoreettinen, ettei se oikein täytä empiirisen tutkimuksen tunnusmerkkejä. Toisaalta hän soveltaa empiirisen tutkimuksen piireissäkin tunnettua argumentaatioanalyttista lähestymistapaa analysoidessaan oikeustapauksia. Dahlbergin työ on hyvä esimerkki tutkimuksesta, jossa metodista otetta on vaikea asemoida vain yhdellä mahdollisella tavalla. Dahlberg sitoutuu työssään tiukasti oikeuden sisäiseen näkökulmaan, ja siksi tutkimusotetta voi olla vaikea hahmottaa empiiriseksi, vaikka hänen analysoimansa oikeustapaukset voisi hyvin nähdä aineistona ja argumentaatioanalyysin empiirisenä metodina. Paso, jolla on samankaltainen tutkimusasetelma kuin Dahlbergilla, toteaa, että hänen työtään voitaisiin luonnehtia empiiriseksi. Hän tutkii Suomen korkeimman oikeuden ja Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen ennakkopäätöksiä retoriikka-analyysin keinoin. Mirjami Paso, Viimeisellä tuomiolla: Suomen korkeimman oikeuden ja Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen ennakkopäätösten retoriikka. Lakimiesliiton Kustannus 2009. Ks. empiirisen argumentaatioanalyysin ja oikeustapausanalyysin yhdistelemisestä Kati Nieminen – Samuli Hurri – Ukri Soirila – Sanna Mustasaari, Uusi oikeustapausanalyysi, s. 233–247 teoksessa Nieminen – Lähtenmäki 2021b.

4. Lainopin ja empirian ajoittainen yhteensopimattomuus – mihin on syytä varautua

Lainopin ja empirian yhdistäminen loogiseksi kokonaisuudeksi ei aina ole helppoa. Käyn tässä luvussa läpi tilanteita, joihin voi ajautua, jos ei osaa ottaa huomioon oikeuden sisäisen ja ulkoisen näkökulman eroa. Haasteet liittyvät tutkittavan ilmiön rajaamiseen, tiedonintressiin ja tutkimuskysymyksen ja aineiston tai metodien väliseen yhteensopimattomuuteen.

Empirian ja lainopin yhdistämisen haaste voi liittyä siihen, että tutkittava oikeudellinen ilmiö ei oikeuden ulkopuolisissa systeemeissä noudata samoja rajoja kuin oikeuden sisällä. Esimerkkinä voi käyttää omaa tutkimustani, jossa olimme kiinnostuneita luonnonvaraisten eläinten aiheuttamista vahingoista ja valtion maksamista korvauksista. Oikeudellisesti tarkasteltuna tutkimuksen olisi voinut mielekkäästi rajata omaisuusvahinkoihin, vahingonkorvausoikeuden yleisiin oppeihin ja kysymykseen valtion tuesta EU-oikeudellisessa sääntelyssä. Sidosryhmänäkökulmasta tarkasteltuna kyse ei kuitenkaan ollut vain omaisuusvahingoista vaan laajemmasta haittojen kokonaisuudesta, kuten vahinkojen ennaltaehkäisyyn käytetystä työpanoksesta, emotionaalisista ulottuvuuksista ja ylipäätään luonnonsuojelun oikeutuksesta. Oikeudellinen tarkastelumme täydentyi pohdinnalla perusoikeuksien rajoitusedellytyksistä ja luonnonsuojelulain (9/2023) tulkinnasta.⁵⁷

Usein oikeudellisella käsitteellä tai ilmiöllä on oma oikeudellinen merkityksensä ja empiirisesti yhteiskunnassa tarkasteltuna toisenlainen kulttuurisesti jaettu ja tuotettu merkitys.⁵⁸ Suurpetojen salametsästystä koskevassa tutkimuksessamme tämä näkyi esimerkiksi kysymyksenä siitä, onko poronhoitaja poronhoitoa harjoittaessaan metsästävässä, jos ajaa suurpetoa takaa moottorikelkalla.⁵⁹ Tämänkaltaiset käsitteelliset erilaisuudet voivat luoda mielenkiintoisia jännitteitä, joista voi muodostua tutkimuksen kohde. Empiirisen oikeustutkimuksen ideana voi hyvin olla oikeudellisten ja kulttuuristen merkitysisältöjen vertailu ja keskinäinen pohdinta. Jos tutkimuksessa ei kuitenkaan ole tällaista tavoitetta ja tietoisuus tästä haasteesta on heikko, voi ajautua yhteensopimattomuuksiin, joita on vaikea käsitellä. Opiskelijalla voi olla tavoite lainopin ja empirian tii-

57. Outi Ratamäki – Tero Laakso – Eija Miettinen, Rauhoitettujen luonnonvaraisten eläinten aiheuttamat vahingot ja valtion tuki – korvausvelvollisuus, vastuunjako ja legitimitteetti. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja XII/2019, s. 43–125, 49.

58. Tämä voi aiheuttaa oikeudellisen tekstin väärinymmärrystä. Toisaalta oikeudellisilla termeillä voi myös oikeuden sisällä olla useita eri merkityksiä. Heikki E. S. Mattila, *Comparative Legal Linguistics: Language of Law, Latin and Modern Lingua Francas*. Taylor & Francis Group 2013, s. 131, 141, 145.

59. Outi Ratamäki – Matti Tolvanen, Metsästys ja pyynti: rikosoikeudellinen tulkinta ja rikoskonkurrensi. *Defensor Legis* 2/2018, s. 167–182.

viistä vuoropuhelusta, mutta empiirisen oikeustutkimuksen tiedonintressi voi ajautua niin kauas lainopillisesta tiedonintressistä, ettei vuoropuhelua lainopin ja empirian välille saa kunnolla synnytettyä. Tilanne korjaantuu yleensä sillä, että tulee tietoiseksi asiasta ja muokkaa ymmärrystään tutkimusasetelmasta ja tutkimuskysymysten välisistä suhteista.

Ongelman poistamiseksi empiirisessä oikeustutkimuksessa on mahdollista pyrkiä asetelmaan, jossa empiirinen aineistonkeruu ja analyysi toteutetaan noudattaen tiukasti oikeudellis-normatiivisesti perusteltua rajausta. Riippuu aineistosta, millaisia riskejä tähän voi liittyä ja missä vaiheessa riskit mahdollisesti realisoituvat. Esimerkiksi erilaisten valmiiden kirjallisten lähteiden varassa tutkija voi rauhassa testata tekstin soveltuvuutta omaan tutkimusasetelmaansa ja haeskella empiirisen aineiston ja oikeudellisten kysymysten ja lähteiden yhteensovittamista. Oikeudellisten asiakirjojen ollessa kyseessä yhteensopivuus voi olla hyvä, mutta muun kuin oikeudellisen tekstiaineiston kanssa haasteita saattaa tulla. Tekstissä voidaan ikään kuin puhua vääristä asioista tai asian vierestä.

Haastatteluaineiston keräämisessä ei kuitenkaan ole vara tällaiseen testailuun. Haastattelu on ainutkertainen, ja riskit yhteensopimattomuudesta tulisi tunnistaa ja hallita etukäteen. Haastatteluaineistoihin perustuvassa tutkimuksessa riippuu haastateltavista, millaisia yhteensopimattomuushaasteita voi olla edessä. Tutkija voi koettaa suunnata haastateltavan tarkkaavaisuutta oikeudellisesti relevantteihin seikkoihin, mutta se ei aina välttämättä onnistu. Haastateltava on aina aktiivinen toimija haastattelutilanteessa, ja hän saattaa olla kiinnostunut oikeuden ulkokohtaisista seikoista ja pitää niitä tärkeinä. Liian kapea fokus voi tuntua turhauttavalta ja keinotekoiselta, tai oikeudellinen näkökulma voi tuntua vaikealta. Paljon riippuukin haastateltavan asemasta. Oikeudellisen alan asiantuntijan on helpompi asettua keskustelemaan ilmiöstä sen oikeudellisissa raameissa. Jos sekä haastateltava että haastattelija ovat oikeuden asiantuntijoita, haastattelutilanteesta voi syntyä kollegiaalinen dialogihaastattelu. Jos sen sijaan haastateltavana on henkilö, jolla ei ole oikeudellista asiantuntijuutta, voi olla, että haastatteluaineiston taustalla olevan tiedonintressin täytyy sallia olla jotain muuta kuin tiukasti oikeudellis-normatiivinen, ja tämä täytyy ottaa huomioon tutkimuskysymyksiä laadittaessa. Voi olla myös mahdollista koettaa motivoida ja haastaa haastateltavaa pohtimaan tutkittavaa ilmiötä vain oikeudellisesta näkökulmasta. Tällaisesta haastattelutilanteesta voi tulla haastateltavalle hyvin opettavainen. Haastateltavien valintaan ja haastattelutekniikkojen suunnitteluun täytyy tällöin panostaa tavallistakin enemmän. Usein varoitan opiskelijoita myös lähestymästä haastateltavaa niin sanotun tarkastajan, valvojan tai poliisin roolissa. Tällainen riski on olemassa, jos tutkimustehtävänä on selvittää eroja sen välillä, kuinka asioiden tulisi olla ja kuinka ne todellisuudessa ovat. Eettisempi ja tuloksellisempi lähestymiskulma muodostuu ymmärrykseen pyrkivän asenteen ja aidon uteliaisuuden kautta.

Empirian ja lainopin yhteensovittamisen haaste voi ilmetä myös esimerkiksi niin, että käytännöllisen lainopin tiedonintressi ei sovi yhteen empiirisen tutkimuksen yhteiskuntateoreettisemmin virittyneen tiedonintressin kanssa. Mitä läheisemmin tutkimus kiinnittyy oikeuden rytmittämiin ja raamittamiin hyvin konkreettisiin käytäntöihin ja prosesseihin, sitä kauemmas saatetaan ajautua muulle yhteiskuntatieteelle tyypillisten merkitysrakenteiden analyysistä.⁶⁰ Jos opiskelijan taustat ovat yhteiskuntatieteissä, hän on perehtynyt tutkimusmetodeihin ja -teorioihin, jotka ohjaavat tutkimaan kieltä ja tekstejä kulttuurisesti ja sosiaalisesti tuotettujen merkitysten, rakenteiden tai sisältöjen näkökulmasta. Kun hän haluaa yhdistää tutkimukseensa lainoppia, hän saattaa pian havaita, että käytännölliseen lainoppiin ei liity tietotarvetta kielen välityksellä tapahtuvasta todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta. Yhdistäminen edellyttäisi teoreettisempaa otetta. Tästä samasta syystä oikeustieteilijä, joka on perehtynyt lainopin metodeihin, voi kokea, että hän ei oikein löydä empiirille tutkimukselleen soveltuvia metodeja. Empiirisiä metodeja on kehitelty oikeustieteen ulkopuolella. Näin ollen oikeustieteilijöiden lainopilliset tiedonintressit, kysymystyyppit tai tyypilliset aineistot eivät ole vaikuttaneet metodien kehittymiseen.

Otetaan esimerkiksi tutkimus, jossa on kyse siitä, että viranomaisten on vaikea tietää, kuinka lain mukaan tulisi toimia tilanteissa, joissa kansalaisten tai toisten viranomaisten tiedonsaantia rajoitetaan, tai vaikkapa siitä, minkä tahon vastuualueelle mikäkin asia kuuluu. Asiaa voidaan selvittää lainopillisesti, mutta ennen sitä voi olla tarpeen tehdä haastatteluja ilmiöön liittyvien ongelmien konkretisoimiseksi ja jotta saadaan kohdennettua lainopillista kysymystä paremmin. Haastatteluaineiston analyysimetodia etsiskeltäessä voi törmätä vaikkapa diskurssianalyysiin. Diskurssianalyttinen ote kuitenkin edellyttäisi taustaoletusta siitä, että epäselvyydet johtuvat siitä, että eri toimijat tulkitsevat oikeudellisia säännöksiä diskursiivisesti eri tavoin ja ehkä vieläpä niin, että eri diskursiivisten tulkintatapojen taustalla voivat vaikuttaa yhteiskunnalliset valta-asetelmat ja rakenteet.⁶¹ Usein oikeustieteen opiskelijan tiedonintressi on

60. Merkitysten ja merkitysrakenteiden tutkimus on sidoksissa käsitykseen todellisuudesta sosiaalisesti rakentuneena. Todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta eli sosiaalisesta konstruktionismista voi lukea teoksista Peter Berger – Thomas Luckmann, *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma* [1966]. Suom. Vesa Raiskila. Gaudeamus 1994 ja Miira Niska – Satu Venäläinen – Natero Olakivi – Jose A. Cañada (toim.), *Sosiaalinen konstruktionismi: miten tarkastella tulkintojen ja todellisuuden sosiaalista rakentumista*. Vastapaino 2024.

61. Tällaisen asian selvittämiseen voivat sopia myös sisällönanalyysi, jonka tavoitteena on käsitteellistää ilmiöitä, tai kehysanalyysi, jonka avulla voidaan luoda kuvauksia siitä, kuinka asioita määritellään eri tavoin. Sisällönanalyysistä ks. Tuomi – Sarajärvi 2018. Ks. kehysanalyysin käytöstä oikeustieteessä esim. Lisa Vanhala – Cecile Hestbaek, *Framing Climate Change Loss and Damage in UNFCCC Negotiations*. *Global environmental politics* 16(4) 2016, s. 111–129 ja Outi Ratamäki – Taru Peltola, *Illegal Killing of Large Carnivores in Finland: A Frame Analysis*. *Scandinavian Studies in Law [Animal Law and Animal Rights]* 67 (2021), s. 255–272.

kuitenkin käytännönläheisempi ja tutkimuksessa tutkitaan, kuinka säädöksiä on tulkittu käytännön toimissa, millaisia epäselvyyksiä asioiden hoitamiseen liittyy ja kuinka toimijat itse perustelevat omaa tulkintaansa.⁶² Aineiston lukutapa on suoraviivaisempi ja niin sanotusti faktanäkökulmainen.⁶³

Näissä tilanteissa opiskelija saattaa analysoida aineistonsa intuitiivisesti ohjautuen itse keksimällään tavalla. Silti paine siitä, että käytetylle metodille täytyisi löytyä jokin yleisesti tunnistettu nimike, voi olla kova. Havaintojeni mukaan käytännöllistä lainoppia tukeva empiirinen analyysi opiskelijoiden toteuttamana on usein aineistosta tehtyjen konkreettisten havaintojen erottelua, jäsentelyä ja mahdollista luokittelua. Metodikirjallisuudessa nämä metodiset teot ovat usein jonkin syvällisemmän analyysin esivaiheita ja alustavaa analysointia eikä niitä itsessään vielä välttämättä mielletä varsinaiseksi metodiksi. Kandi- ja maisterivaiheen opiskelijalle kuitenkin jo hyvän jäsentelyn tai luokittelun aikaansaaminen voi olla riittävä tutkimustulos. Tällaisessa perusluokittelussa ei ole mitään vikaa, kunhan analyysi on tehty systemaattisesti, luotettavasti, puolueettomasti ja olennaista informaatiota hävittämättä.⁶⁴

Tärkeintä on aina kuvata aineiston analyysiprosessi ja sen aikana tehdyt valinnat. Se tuottaa tiedeyhteisön edellyttämää läpinäkyvyyttä ja työn luotettavuuden arvioitavuutta. Usein tutkija joutuu myös ikään kuin jälkikäteen konstruoimaan kuvauksen analyysiprosessistaan, koska se ei läheskään aina etene kovin suoraviivaisesti tai tiettyjen vaiheiden mukaan sujuvasti vaan voi olla aika sotkuinen ja poukkoileva prosessi. Kaikkia niin sanottuja harhapolkuja, vaiheita ja virityksiä ei tarvitse raportoida, koska analyysiprosessista on yleensä jälkikäteen tunnistettavissa tärkeimmät vaiheet ja oivaltamisen hetket. Harvoin opiskelija myöskään keksii kokonaan uutta metodia, joten tekemisen tavasta on tunnistettavissa yhtäläisyyksiä metodikirjallisuudessa esitettyihin metodisiin suuntauksiin, tunnisti opiskelija niitä itse tai ei.

On myös tilanteita, joissa ei voi sanoa, että aineistoa olisi varsinaisesti analysoitu mitenkään. Empiiristä aineistoa saatetaan hyödyntää nostamalla sieltä esiin suoria havaintoja. Joskus esimerkiksi haastatteluaineistoa hyödynnetään siten, että sieltä poimitaan suoria lainauksia vahvistamaan lainopillisen tutkimuksen tuloksia tai johtopäätöksiä. Tässä ei välttämättä ole mitään ongelmaa, jos aineis-

62. Minkkinen on metodien näkökulmasta kriittinen hyvin realistisille ja käytännönläheisille tutkimusasetelmille, jotka eivät hänen näkemyksensä mukaan edellytä minkään varsinaisen metodin, siis edes lainopillisen metodin, käyttöä. Minkkinen 2017, s. 918: ” – – suuri osa Suomessa tehtävästä oikeustieteellisestä tutkimuksesta on tietoteoreettisesti ja menetelmäopillisesti lähempänä angloamerikkalaista ”realistista” ja käytännönläheistä perinnettä, jossa oikeudellisen ongelman ratkaisu perustuu pikemminkin tulkitsejan kokemukseen ja ammattitaitoon kuin tieteellisesti kontrolloitavaan ”metodiin”.

63. Lue laadullisen tutkimuksen faktanäkökulmasta ja siitä irtautumisesta Rautiainen ym. 2023, s. 341, 349.

64. Ks. empiirisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnista esim. Hanna Vilkkä, Tutki ja kehitä. 4., uud. painos. PS-kustannus 2015, s. 193–206.

ton keruu on toteutettu luotettavasti, havaintojen tekeminen aineistosta ei sekään ole puolueellista eikä kirjoittaja väitä tekevänsä enempää kuin tekee. Tutkimuksessa on kerätty empiiristä aineistoa konkretisoimaan ja havainnollistamaan asioita, mutta varsinaista empiiristä tutkimusta ei ole tehty. Analysoinnista voi puhua, jos aineiston keruu ja käsittely on systemaattista ja yksittäisten havaintojen ohella aineistosta saadaan irti jotain, mikä on enemmän kuin aineistosta suoraan havaittavissa oleva seikka. Sellaisia voivat olla esimerkiksi teema, ajatusrakennelma, tarinankaari, jäsennys tai muu vastaava.

5. Lopuksi

Teoreettis-metodologisten kysymysten pohdinta on usein haastavin aihepiiri yliopisto-opiskelijan opintopolussa. Vastausten löytäminen on vaikeaa siitäkin syystä, että kokeneemmatkaan tutkijat eivät aina pääse yksimielisyyteen siitä, miten metodeja pitäisi luonnehtia tai määritellä. Yhden metodioppaan avulla voi päästä alkuun, mutta opiskelijan voi olla vaikea päättää, miten tulee suhtautua muihin lähteisiin, joissa asiat selitetään toisin tai jopa ristiriitaisesti. Koska jokainen tutkimus on aina ainutlaatuinen, voi myös olla, että metodioppaissa selitetyt standardikuvaukset eivät suoraan sovellu omaan tutkimukseen. Metodinen taidokkuus onkin yhdistelmä metodista lukeneisuutta ja omaa luovaa toteutusta. Metodioppaiden ohella hyvää lukemistoa ovat toteutetut tutkimukset, esimerkiksi väitöskirjat, joita voi tarkastella substanssin sijaan niissä tehtyjen menetelmällisten ratkaisujen ja perustelujen kautta. Metodivalintojen ja metodisten tekojen kuvaus ja perustelu ovat avainasemassa silloin, kun tutkimuksen pätevyyttä ja luotettavuutta arvioidaan. Fraasilauseiden sijaan kannattaa panostaa oman tekemisen kuvauksiin.

Combining doctrinal and empirical methods in legal research

OUTI RATAMÄKI, LL.D., D.Soc.Sc., Senior Lecturer, University of Eastern Finland

The article identifies the challenges of combining doctrinal and empirical research approaches, analyses the general features of these challenges, and presents the possibilities for responding to them. The study has utilised an autoethnographic approach, i.e. the thematic areas to be addressed have been identified by reflecting on the author's own research and teaching experience. There are three themes to be discussed: 1) knowledge interests and the purpose of the research, 2) the construction of the research setting and the intertwining of doctrinal and empirical studies, and 3) the challenges of incompatibility between doctrinal and empirical studies. One of the challenges in combining empirical and doctrinal approaches is that the knowledge interest of empirical legal research is not always legally normative. This means that in research combining empiricism and doctrinal interests, special attention must be paid to the research design, such as the relationship between the research questions. One of the challenges in multi-method research may also be that empirical data do not lend themselves to legal informational interest or cannot be delimited in a way that is meaningful from the perspective of the law. On a case-by-case basis, it is worth considering whether an empirical sub-question should be formulated for the research, even if the main question is doctrinal, if the research utilises materials that can be characterised as empirical (e.g. a set of legal decisions). This could challenge the researcher to take a more professional approach to handling the data, and the level of the research could rise from simply making direct observations to actual analysis. The analysis carried out in the article also gives reason to suggest that although empirical and doctrinal research are often considered to be fundamentally different from each other, they can intertwine in ways where a precise boundary cannot or should not be drawn.